10 Ιουλίου 2020

Οι παρακλητικοί κανόνες στην Παναγία

Ορθοδοξία και Ορθοπραξία / Θεολογία και Ζωή

Παναγία του Κύκκου (17ος αιώνας). Ιερό Κάθισμα Παναγίας του Κύκκου, Πάτμος.

Ο Αύγουστος είναι ο μήνας της Παναγίας. Η μεγάλη εορτή της Κοιμήσεως, της μνήμης, της Θεοτόκου, που ετέθη ακριβώς στο μέσον του μηνός αυτού, ήταν αιτία και όλες οι ήμερες του να πάρουν σιγά – σιγά ένα θεομητορικό χαρακτήρα. Οι δεκατέσσαρες πρώτες ήμερες μπορούμε να πούμε ότι είναι τα προεόρτιά της και οι υπόλοιπες τα μεθέορτα, η παράταση της μεγάλης αυτής θεομητορικής εορτής. Κατά την αυστηρά εορτολογική τάξη, προεόρτιος ήμερα είναι μόνο η παραμονή, η 14η του μηνός, κατά την όποια και μόνο υπάρχουν ειδικά τροπάρια στην εκκλησιαστική ακολουθία. Αλλά το λειτουργικό έθιμο, που σήμερα αποτελεί πια γενικώς καθιερωμένη παράδοση, συνέδεσε όλες τις προ της εορτής ημέρες με την προπαρασκευή για τον εορτασμό της μνήμης της Παναγίας, αφ’ ενός μεν με την προπαρασκευαστική νηστεία, αφ’ ετέρου δε με τη ψαλμωδία των παρακλητικών κανόνων προς αυτήν μετά τον εσπερινό των ήμερων αυτών. Η μεθέορτος πάλι

περίοδος κατά το ισχύον τυπικό λήγει την 23η Αυγούστου, ήμερα κατά την οποία «αποδίδεται» η εορτή, τα Εννιάμερα. Πάντοτε όμως κατά το παρελθόν υπήρχαν τάσεις παρατάσεως του εορτασμού. Έτσι σε πολλά μοναστήρια της Κωνσταντινουπόλεως και του Αγίου Όρους η εορτή απεδίδετο την 28η Αυγούστου. Διάταγμα εξ άλλου του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β’ του Παλαιολόγου όριζε να εορτάζεται η μνήμη της Θεοτόκου καθ’ όλο τον Αύγουστο μήνα από την 1η μέχρι την 31η. Σε ανάλογο τάση φαίνεται ότι οφείλεται και η τοποθέτηση στην 31η του Αυγούστου της εορτής της καταθέσεως της Τίμιας Ζώνης της Θεοτόκου στην Αγία Σορό, που βρισκόταν στο ναό της Θεοτόκου στα Χαλκοπρατεία της Κωνσταντινουπόλεως. Κατά τον τρόπο αυτόν ο θεομητορικός μήνας, άλλα και ολόκληρο το έτος, που έληγε την 31η Αυγούστου, σφραγιζόταν με μία θεομητορικού χαρακτήρα εορτή.

Κατά τον Αύγουστο, λοιπόν, τον μήνα της Παναγίας, στους ναούς μας, και μάλιστα στα προσκυνήματα τα αφιερωμένα στο όνομά της, θα συντρέξουν οι πιστοί μας για να υμνολογήσουν την Μητέρα του Θεού και να αναφέρουν σ’ αυτήν τη θλίψη και τις αγωνίες τους. Και δικαίως, γιατί η Θεοτόκος είναι η λογική κλίμακα που κατέβασε τον Θεό στον κόσμο και ανέβασε τον άνθρωπο στον Θεό. Είναι ο κρίκος που συνέδεσε τον ουρανό με τη γη, που έδωσε στον Θεό την σάρκα, ώστε να γίνει, από άκρα φιλανθρωπία, ο Λόγος του Θεού «ομοούσιος ημίν κατά την ανθρωπότητα», σαρξ εκ της σαρκός και οστούν εκ των οστέων του ανθρωπίνου σώματος. Και στην παρρησία της μητέρας Του, που την άφησε πεθαίνοντας στον σταυρό στο πρόσωπο του Ιωάννου και για δική μας μητέρα, καταφεύγουν τώρα τα παιδιά της, οι αδελφοί του Χριστού. Δεν ήταν η διαθήκη Του αυτή, που την έγραψε επάνω στον αιματοβαμμένο σταυρό Του, όταν βλέποντας «την μητέρα και τον μαθητήν παρεστώτα, ον ήγάπα» είπε προς αυτήν το «Ιδού ο υιός σου» και προς τον μαθητή «Ιδού η μήτηρ σου»; Με το θάρρος λοιπόν και την αγάπη των παιδιών προς την μητέρα απευθύνεται ο λαός του Θεού προς την Θεοτόκο, για να διαβιβάσει εκείνη τα αιτήματα του προς τον Υιό και Θεό της, χρησιμοποιώντας και πάλι την παρρησία της μητέρας. Γιατί μέσα στο μυστικό σώμα του Χρίστου, την Εκκλησία, νεκροί δεν υπάρχουν. Όλοι ζουν εν Χριστώ και συνεχίζουν και στον ουρανό τις προσευχές και τις δεήσεις για τα μέλη της Εκκλησίας που ζουν στη γη και αγωνίζονται τον καλόν αγώνα της χριστιανικής ζωής, όπως ακριβώς και οι ζώντες στον κόσμο τούτο δέονται για τους άλλους αδελφούς των, ζώντας ή κεκοιμημένους. Και πολύ περισσότερο η Θεοτόκος στη δόξα του ουρανού δεν παύει να εκτελεί το έργο της μεσιτείας που έκαμε και στη γη. Όπως στο γάμο της Κανά ενδιαφέρθηκε για τη χαρά των ανθρώπων και ζήτησε και πέτυχε από τον Χριστό την θαυματουργική Του επέμβαση, έτσι και μεταστάσα από τη γη δεν εγκατέλειψε τη γη, αλλά διαρκώς διαβιβάζει τις αιτήσεις μας προς τον Υιό και Θεό της. Γι’ αυτόν ακριβώς το λόγο είναι η «προστασία» η «ακαταίσχυντος» και η «μεσιτεία»

η «αμετάθετος», που δεν παραβλέπει τις ικετευτικές μας φωνές, αλλά αντιλαμβάνεται και προφθάνει στη βοήθεια εκείνων που έχουν ανάγκη, όπως πολύ χαρακτηριστικά ψάλλει ο ποιητής του γνωστού κοντακίου.

Σ’ αυτήν λοιπόν τη θεολογική βάση στηρίζεται η Εκκλησία όταν κατά τις πρώτες ήμερες του μηνός αυτού ψάλλει στους ναούς μας τους παρακλητικούς κανόνας προς την Παναγία. Θα ενώσομε και εμείς μαζί με τον υπόλοιπο λαό του Θεού τη φωνή μας και θα απευθύνομε προς αυτήν τους ωραίους ύμνους, που συνέθεσαν οι ιεροί ποιητές της Εκκλησίας μας, οι πνευματοκίνητοι συντάκτες των ιερών αυτών ακολουθιών. Αυτές ακριβώς τις παρακλητικές ακολουθίες θα δούμε σήμερα. Το θέμα είναι και επίκαιρο και πρακτικώς χρήσιμο, αφού από σήμερα το βράδυ θα σημαίνουν οι καμπάνες των εκκλησιών μας και θα μας καλούν σ’ αυτές.

Οι δύο ακολουθίες αυτές μας είναι γνωστές με το όνομα «Μικρός» και «Μέγας παρακλητικός κανών εις την Υπεραγίαν Θεοτόκον». Έτσι επιγράφονται στα λειτουργικά μας βιβλία. Στην πραγματικότητα όμως είναι κάτι το ευρύτερο. Ο κανών είναι μέρος μόνο της όλης ακολουθίας, το μεγαλύτερο και ίσως το πιο εντυπωσιακό. Είναι το στοιχείο που με την εναλλαγή του διαφοροποιεί την κατά τα άλλα όμοια ακολουθία σε δύο, που για να διακρίνονται ονομάζονται η μία «Μεγάλη Παράκλησις» και η άλλη «Μικρά». Και οι δύο κανόνες έχουν ίσο αριθμό τροπαρίων, 32 τροπάρια ο καθένας-τέσσαρα σε κάθε ωδή, του μεγάλου όμως κανόνα τα τροπάρια και οι ειρμοί, από τους οποίους εξαρτώνται τα τροπάρια, είναι φανερά εκτενέστερα. Αυτό όμως δεν είναι, νομίζω, αρκετό να αιτιολογήσει το επίθετο «μέγας» σ’ αυτόν. Φαίνεται ότι ο μέγας αυτός κανών εψάλλετο πανηγυρικώτερα, ιδιαιτέρως κατά την περίοδο του δεκαπενταύγουστου, όπως δείχνουν και το εξαποστειλάριο «Απόστολοι εκ περάτων…», που ψάλλεται στο τέλος του. Κατόπιν και η επανάληψις των δύο τροπαρίων «Διάσωσον από κινδύνων…» και «Επίβλεψον εν ευμενεία…», που γίνεται στο τέλος κάθε ωδής του μεγάλου, ενώ στον μικρό μόνο στο τέλος της γ’ και της ς’ ωδής, μαρτυρεί μία τάση προς έξαρση επί το πανηγυρικώτερον του πρώτου. Ο μικρός εψάλλετο, όπως και η επιγραφή του μαρτυρεί, καθ’ όλο το έτος «εν πάση περιστάσει και θλίψει ψυχής».

Κατά την ισχύουσα σήμερα πράξη, οι δύο κανόνες κατά την περίοδο του δεκαπενταύγουστου ψάλλονται εναλλάξ, για την αποφυγή, προφανώς, της μονοτονίας, στο τέλος του εσπερινού όλων των ημερών εκτός από τον εσπερινό των Σαββάτων, της Μεταμορφώσεως και της Κοιμήσεως. Αυτή η σύνδεση της παρακλήσεως με την ακολουθία του εσπερινού μας φέρνει στο νου την αντίστοιχο μοναχική τάξη, που στις ολονυκτίες των μονών συνάπτεται ο όρθρος στον εσπερινό. Η όλη ακολουθία δηλαδή του εσπερινού και της παρακλήσεως μαζί, γίνονται σαν ένα είδος μικράς παννυχίδος στα μέτρα και τις δυνατότητες των

ενοριών, μικρής ολονυκτίας προς τιμήν της Θεοτόκου. Αν δε προσέξομε τη δομή της ακολουθίας της παρακλήσεως, θα αναγνωρίσομε σ' αυτήν το σχήμα και τη διάταξη ενός υποτυπώδους όρθρου. Αρχίζει με ένα θρηνητικό ψαλμό, τον τελευταίο των ψαλμών του εξάψαλμου («Κύριε εισάκουσον της προσευχής μου...»-ψαλμός 142ος), το «Θεός Κύριος...» με τα θεομητορικά τροπάρια «Τη Θεοτόκω εκτενώς νυν προσδράμωμεν...» και «Ου σιωπήσωμεν ποτέ Θεοτόκε...», τον 50ό ψαλμό «Ελέησόν με, ο Θεός, κατά το μέγα έλεός σου...», τον κανόνα με κάθισμα στο τέλος της γ' και το κοντάκιο στο τέλος της ς' ωδής και την παρεμβολή των αναβαθμών, του ευαγγελίου και της συναπτής του, με τα τροπάρια που συνοδεύουν τον 50ό ψαλμό στον όρθρο, τα μεγαλυνάρια μετά την θ' ωδή και στο τέλος τροπάρια πού μπορούν να παραλληλισθούν προς τα εξαποστειλάρια του όρθρου στο μέγα παρακλητικό κανόνα ή προς τα απόστιχα του όρθρου στην μικρά παράκληση. Αν συνδυάσομε μάλιστα τα ανωτέρω προς την τάξη που ισχύει στις εορτές των αγίων, που ως πρώτος κανών στον όρθρο ψάλλεται ένας από τους ανωτέρω παρακλητικούς κανόνας προς την Θεοτόκο, δεν μας μένει καμιά αμφιβολία, ότι και στις παρακλήσεις έχομε ένα θεομητορικό παρακλητικό όρθρο κατά τον τύπο των μοναχικών ολονυκτιών.

Ο μικρός κανών φέρεται υπό το όνομα του Θεοστηρίκτου μοναχού ή του Θεοφάνους, πού ίσως πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο που χαρακτηρίζεται πότε με το κοσμικό, πότε με το μοναχικό του όνομα. Ποιος όμως από τους πολλούς ομώνυμους ποιητές είναι ο συντάκτης του κανόνος αυτού δεν είναι εύκολο να προσδιορισθεί. Του μεγάλου ποιητής είναι ο τελευταίος αυτοκράτωρ της Νικαίας Θεόδωρος Δούκας ο Λάσκαρις (1222-I258). Ο δεύτερος αυτός κανών έχει μάλλον προσωπικό χαρακτήρα και αναφέρεται ειδικώς στα παθήματα και τις περιστάσεις του βίου του πολύπαθους αυτού βασιλέως. Ο πρώτος είναι γενικότερος και ταιριάζει σε κάθε άνθρωπο θλιβόμενο, ασθενούντα και πάσχοντα από πνευματικές και σωματικές ασθένειες, από επιβουλές δαιμονικές και κάθε άλλο ψυχοσωματικό κίνδυνο.

Και οι δύο κανόνες ψάλλονται σε ήχο πλ. δ΄. Η α' ωδή του μικρού έχει ειρμό το «Υγράν διοδεύσας», του μεγάλου το «Αρματηλάτην Φαραώ». Και οι δύο αμιλλώνται στην εκλογή ωραίων εικόνων, λεπτού και ευγενούς τρόπου εκφράσεως της δεήσεως, ζωηρής περιγραφής των θλίψεων και των συμφορών και των αισθημάτων πίστεως, πόνου, αλλά και ελπίδος και εγκαρτερήσεως. Ο θρήνος του πιστού δεν είναι έκφραση απογνώσεως και απελπισίας, αλλά αίτηση του θείου ελέους και της βοηθείας της Θεοτόκου για τη συνέχιση του αγώνος του βίου και για την νικηφόρο αντιμετώπιση των πειρασμών.

Πηγή: *Ιωάννου Μ. Φουντούλη, Λογική Λατρεία, Θεσ/κη 1971, σελ. 173-178.*